

ПЕСНИ

Маргарита Друмева

и МОЛИТВИ

Д-р Константин Звездомиров Рангочев е роден на 2.12.1959 г. в Самоков. Завършва специалност „Българска филология“ и следдипломна специализация по математическа лингвистика в СУ „Св. Кл. Охридски“; през 1994 г. придобива научна степен „доктор“ с дисертация на тема:

„Структурни особености на епическия текст (по материал от българския Юнашки епос)“. Работи като научен сътрудник I ст. към Секция „Математическа лингвистика“ в Института по математика и информатика – БАН. Секретар е на Асоциация „Онгъл“ за антропология, етнология и фолклористика. Преподавател в Магистърската програма „Етнология и лингводидактика“ в Русенския университет „Ангел Кънчев“ по дисциплините „Етносфера и културни пространства“ и „Етнопсихология“ и във Факултет Славянски филологии на СУ „Св. Кл. Охридски“ – СИД „Средновековие и сакралност (народно християнство)“ и СИД „Средновековно културно пространство (народни култове към светци и свети места)“. Автор на повече от 70 научни публикации; с участия в национални и международни конференции, симпозиуми, експедиции; съставител и редактор на сборници и монографии; организатор и ръководител на над 90 научни експедиции в различни области на България и в Албания.

Интервю с **д-р Константин Рангочев**

Като бард, винаги съм възприемала песента като нещо много съкровено, лично, сакрално, като изповед на душата и желание за споделяне на себе си с останалия свят. Така песента престава да бъде просто песен и ако решим да махнем външната ѝ пелена, можем да открием много съкровища в дълбокото, скрити в човешката същност. Тези скъпоценни камъни светят с различна светлина, имат различна форма и цвят не само за всеки човек, но и за всеки народ. И понеже от години се ровя в старинните български текстове в пожълтелите от времето листи, с надеждата да разбера нещо повече за собствената си българска същност, проявих интерес към публикациите на д-р Константин Рангочев и по-специално към темата „Песни и молитви“.

Г-н Рангочев, Вие бяхте един от участниците във Втория медиевистичен семинар „Песни и молитви“, организиран от Катедрата по кирилометодиевистика в СУ. Изследвана ли е достатъчно темата „фолклорна песенност – православна християнска вяра“ в българската хуманитаристика?

Категорично не. Дори смело мога да заявя, че едва е започнато изучаването ѝ и Вторият медиевистичен семинар „Песни и молитви“ е в това начало. Общо взето, в годините на воинстващия атеизъм това бе тема-табу! И в голяма степен продължава да бъде. Можем спокойно да

кажем, че кардиналната промяна в българската хуманитаристика още не е станала. Но това е не само наш проблем – и световната хуманитаристика е в идеен недоумък, има -изми, които се обругават, има -изми, които се величат... Нищо ново под слънцето. Смениха се само авторите, които трябва да бъдат цитирани, и толкоз.

Внай-вътрешната стаичка на душата си, християнин ли е българинът днес, според Вас?

О, твърдо да. Проблемът е дали можем да го видим. Често, ако сме православно грамотни, гледаме отвисоко на простичката вяра на обикновения българин, но внимателният поглед показва, че не е добре да съдим. Спомням си първите ми посещения на Кръстов (напоследък малко изкуствено се налага новото Кръстова гора), това беше през далечните 1993-94 г., манастирът „Св. Троица“ не беше построен. Тогава всичко бе шарено, хаотично, дори странно – имаше хора, които ходеха там като на екскурзия, палеха си огън; ракийка, нагеници. А имаше и други, които носеха само хляб и сол, защото според местните жители на с. Борово, община Лъки, на Кръстов не се яде нищо блажно. Тези с огъня и нагениците определено пречеха на другите, но в годините никога не чух забележка или скандал. Защото имаше едно истинско християнско смирение. Смирение, което и до

ген днешен виждам на много места из България, но то не намира никакво място в медиите. За съжаление в периода след ноемврийския преврат през 1989 г. се наложи (случайно или не) едно грозно говорене по медиите, което малко или много рефлектира и върху изследователите. Интересно е скандалното, грозното, откровената лъжа, сектантското, чуждоверското, но не и простите житейски истини. А верската и етнологката неграмотност сред журналистите е направо чудовищна. На всеки голям празник те отварят томове на Димитър Маринов и го преписват (често пъти неграмотно). Но видният наш етнограф е събирал описания на български вярвания и обреди в края на XIX век. И тези вярвания и обреди обикновено изобщо не са актуални за началото на XXI век... А съвсем друг е въпросът, че т. нар. „религиозен фолклор“ и тогава, и сега не е бил много интересен на записвачите, та е останал малко встрани от изследователския интерес.

Молитвата като нещо сакрално и съкровено, неусетно и лесно може да премине в мелодия, в песен. Кажете ни гумите на някоя песен-молитва от фолклора ни.

Имам чудесен пример за това – „Куняджийската песен“. Ето текста на „Куняджийската песен“ от село Алино, Самоковско. Тя се изпълнявала (до края на 90-те г. на XX в.) от мъже, които обикаляли селото срещу Бъдни вечер и пеели:

*Христос раждайса, славите,
Христос небесащите,
Христос возноситеса,
Пейте виѝ Господа,
Виѝ ся земя и веселие,
Возпейте людие, яко прославитеса!*

Също:

*Стани нине, господине!
Заспал ли си, събуждай се!*

От другата страна, на Плана планина, вече в Софийско, в с. Горни Лозен има „Куняджийска песен“, същото наименование, но е нещо друго – и като текст, и като мелодия. Тя се изпълнява от жени по време на обред за измолване гъжг в началото на май и е:

*Куни носим, Бога молим,
Господе алилой
Господе помилуй.*

Редно ли е да разделяме християнството на „канонично“ и „фолклорно“ и къде е условната граница между тях?

Честно казано, аз съм от групата на едно малцинство сред етнолозите в България, което смята, че не бива да се разделя православието на „канонично“ и „фолклорно“. Смятам, че обикновено „фолклорното“ просто е недостатъчно „канонично“. Българският етнос

през вековете е преживял не един и два трудни момента. Но това, което е било в периода XV–XVIII в. е нещо страховито. Както твърди известният етнограф Христо Гандев, по това време селата с храмове и свещеници (а през тези векове българите са изключително селско население!) са под 40%! И тогава най-често християнските нужди на българите са задоволявани от монаси-таксидиоти от Атонските манастири. Те носели със себе си свети

мощи, светена вода и когато дойдат в селото – женят отгавна женени хора, кръщават отгавна родени деца, опяват вече починали и погребани и т.н. За важността на тяхната мисия за запазването на християнството е показателно, че в Средните Родопи (района между Асеновград и Смолян) до ден днешен се пази спомена за поп Лигорко (йеромонах Григорий) от Ватопедския манастир. Той е грък, светителства там от 40-те до 60-те години на XIX в., по време на борбата за църковна независимост заема пробългарска позиция. Върнат е обратно във Ватопедския манастир и след това следите му се губят.

Както и границата между „фолклор“ и „митология“ – съществува едно непрекъснато натрупване на пластове в народностното митологично, фолклорно, религиозно съзнание през вековете.

Да, а тъжното е, че в масовото съзнание се разпространява най-грубото и популярно определение, рожба на европейския позитивизъм и актуално от началото на XIX до края на XX век – че митология е система от разкази, измислици, приказки, басни... Ако се промени кардинално гледната точка, нещата веднага застават на местата си. Вече не е възможно да бъде отречено наличието на „видим“ и „невидим“ свят или другояче казано – наш и отвъден, материален и сакрален. А и не е необходимо да се търсят доказателства за един толкова стар въпрос, който обикновено е просто премълчаван или в краен случай, както е в т. нар. „до 1989 г“. Във времето на „марксистко-ленинска наука“, тотално е отричано същест-

вуването на „невидимия“ свят. Както пише известният учен и свещеник о. П. Флоренски: „Изповягвайки вярата, ние наричаме Бога „Творец на видимите и невидимите твари“, Творец както на видимото, така и на невидимото. И тези два свята – видимият и невидимият – са в съприкосновение. Различието им обаче е толкова голямо, че неизбежно възниква въпросът за границата на тяхното докосване.“ Всичко това означава, че мит, митология, митично и пр. понятия от този семантичен ред могат да бъдат определени като средства (наративи, текстове, дискурси, образи...) за обмен на информация, за комуникация между двата свята. И при това положение вече може успешно да се реши въпросът за времевата ситуираност на мита и митологията. Митовите не са предмет на „миналото“, т. е. не могат да се поставят в „древността“ и оттам да излъчват все по-отслабващи сигнали за собственото си съществуване. Те непрекъснато се зараждат, живеят, функционират, умират и пр. от началото на съзнателната дейност на вида Homo sapiens до ден днешен. Впрочем, това интуитивно се усеща от обикновените хора (за разлика от някои хуманитарни интелектуалци), защото ежедневната употреба на лексеми като мит, митология и др. от този семантичен ред е доста голяма – те се употребяват като номиниращи лексеми за актуални явления от действителността. А в XX век даже се превърнаха в средство за грубо манипулиране на огромни маси от хора и дори на цели етнически системи. А ако говорим за българска митология, то на практика неявно, без да го определят ясно, изследователите ѝ разбират езицистство. И става видно, че българската

митология е определена съвкупност от реликти, които се откриват на предишни (най-вероятно предмодерни и/или прединдустриални) етапи от развитието на българския етнос. И оттук идва една купчина от проблеми: Добре – това е езичество, но какво точно езичество? Дори да се допусне, че е вярна класи-

ческата учебникарска теза за трите етноса, които през VII–IX век участват в процеса на етногенез на българския етнос – прабългари, славяни и траки, то какво е тяхното собствено езичество? Кое е доминиращото езичество през VII–IX в. в централизираната българска империя? Един от малкото автори, който дава цялостен отговор на този въпрос е А. Калянов в книгата си „Старобъл-

гарските шамани”. Според него българите до покръстването през IX век са шаманисти. Но те са шаманисти, които имат „държавно шаманство”, т. е. шаманство, което се реализира в и чрез структурите на държавата. След Покръстването през 855 г. ситуацията става принципно различна – българският етнос е с доминираща християнска православна конфесия вече повече от 1150 години и да се говори за езичество в записаните през XIX–XX век фолклорни материали (а други, по-ранни, просто няма) не е достатъчно коректно. Освен това, липсват осъзнати езичници и днес никой не казва: „Аз съм езичник и вярвам в ...”

Съществуват ли в съвременната православна църковна практика елементи на българската фолклорна обредност? Какво се крие зад тях?

Сложен въпрос. Има редица податки, че в българската православна църква и българския фолклор съществуват общи практики. Една такава е „Отваряне на черковните порти за здраве” – аз съм записвал в края на миналия век практики с храмовата врата в гр. Самоков и селата от Самоковската котловина. И днес там се счита, че при някакъв проблем (предимно здравословен, но също житейски, семеен и т. н.) всеки човек може да си помогне като една сутрин (три или пет, но най-често седем сутрини – т. е. една седмица) отключва собственоръчно вратата на черковния храм. Счита се, че много добре е това да се направи на големи празници и особено на имения ден (напр. Бояновците на Богоявление, Ивановците на Ивановден и т.

н.). Желателно е отключването да се направи преди изгрев слънце и веднага след това отключващият почитства, напълва със собственоръчно донесено олио и запалва кадnilата пред големите икони от царския рег на иконостаса. След това запалва свещи за здраве. Всичко това се извършва след предварителна договорка с клисар/ка или друг, който държи ключовете от църквата. Свещеникът също е уведомен. Важно е да се подчертае, че той не възпрепятства това, не отказва на човек, тръгнал да търси помощ по този начин. Обикновено отключващият оставя дар за църквата или пари в кутиите за помощи. Моите наблюдения показват, че липсва негативно отношение към „Отваряне на черковните порти за здраве” на храмовете свещеници, като носители на едно по-канонично знание. Очевидно е, че те не схващат това като „не-православно”, а като напълно допустимо от православната догматика. Но това е само пример как фолклорната обредност и църковната обредност съществуват, не са в конфликт. А какво да кажем за силните влияния в музиката – от св. Йоан Кукузел до Петър Динев ние намираме много силно влияние на фолклорното музициране върху църковната музика. И това е отдавна установен факт. Но може би е време колегите етномузиколози да покажат по-ясно и обратното – влиянието на църковната музика върху фолклорната. Примерът с „Куняджийската песен” в с. Алино и с. Лозен, за който стана дума преди малко, е повече от показателен. Такива влияния е имало и има вече второ хилядолетие ...

Съществува термин „фолклорно православие“. Бихте ли изяснили съдържанието му?

От известно време се опитвам да въведа понятието фолклорно православие, защото считам, че то отговаря доста по-точно и адекватно на реалността в сравнение с термини като битово християнство, народно християнство и подобните им. И това е така, защото има други доста проблематични области като фолклорният ислям = фолклорът на българите мохамедани, фолклорният католицизъм = фолклорът на българите католици, фолклорен евангелизъм = фолклорът на българите евангелисти и пр. А е известно, че системата от термини, в която и да е наука трябва да бъде непротиворечива... Моето кратко работно определение е:

Фолклорното православие е продукт на православната българска менталност, то е каноничното знание, което променя частично своята форма във времето под натиска на екстремални външни фактори, но запазва относително непроменено своето съдържание. Намира непряк израз във всички фолклорни форми, а пряк – в молитвеното поведение, обредната система, фолклорните вярвания.

Или както пише св. Илария Пиктавийски в посланието си до Константин Август: „Писанието не е в четенето, а в разбирането.“ Т. е. смисълът се запазва (повече или по-малко), но формата се променя. Разбирате ли, българинът е живял столетия без свещеници, без архирейски служби, без нормалните треби за един християнин. Преди епохата на Танзиматските реформи в Османската империя (1836 г.) той не е

имал право да строи църкви, а само да възстановява и то много, много рядко! Когато не е имал храм, свещеник, хората са се събирали в някоя къща и един по-грамотен човек е чел молитви на останалите. И това не са били единични случаи.

Митологичните представи на един народ могат да ни разкажат за духовния свят на древните хора. Какво е останало от тях днес, във века на компютрите и високите скорости?

Малко грубовато казано – аз смятам, че митология е всичко онова, което описва, демонстрира, определя, регулира отношенията и връзките между Нашия и Онзи свят. И ако приемем тази гледна точка, тогава има само две възможности: ако няма Отвъдно, духовен свят, тогава митологията е глупост, измишльотина – това е в чист вид позитивизмът на XIX век., който умря с Първата Световна война. Но ако има Отвъдно, тогава митологията не е измислица, тя показва нивото и степента на нашето знание за контактите между Нашия и Отвъдния свят. Затова етнолозите, учениците, хората могат да използват само една от двете възможности:

Митът е архаичен остатък в човешкото мислене, тук-там го има като ментален остатък сред ниските слоеве на социума или при „изостаналите“ етноси;

или

Митът е жив, актуален, но незнайно защо (и дали напълно случайно?) всички обясняват, че него го няма и това, което човек вижда, не е това, което вижда. Добре, но тогава каква част

Владимир Димитров Майстора, Молитва

от духовната култура на съвременния човек са съвременните митове? Ако са несъществуващи – тогава как без изследване на митове и митологични системи могат да се обяснят войните в бивша Югославия или геноцида в Руанда през 90-те години на XX век? Може ли без изследване на съвременните митове да разберем съвременния човек? Очевидно трябва да се приеме, че митовете са конституентна част от духовния свят на съвременния човек и в частност българина. А без тях просто няма „човек“. Ето няколко малки примера за фундаментални съвременни митове:

Научният мит: Науката ще реши всички проблеми! Обратното, тя само създава проблеми! Въпрос: Защо имаше озонова дупка от 90-те години? Изчезна ли сега? И защо в началото на XXI век озоновата дупка е сменена от „глобалното затопляне“?

Екологичният мит: „Нитратите“ бяха нещо ужасно лошо през 90-те години. Въпрос: Защо петнадесет години по-късно никой не пише и говори за нитрати?

Здравният мит: Флуорът предпазва от кариези. Въпрос: Избяват ли

избяватите паста за зъби? Има ли безработни зъболекари? Или: необходима е ваксинацията против грип. Въпрос: Защо всяка година в края на септември (началото на октомври) започва истерия – всички пишат и говорят, че идва ужасна, смъртоносна и пр. грипна епидемия и е необходима задължителна ваксинация?

Икономическият мит: Държавната собственост е лоша. Пазарът решава всичко. Въпрос: А къде на планетата има „свободен“, т. е. неконтролиран и неманипулиран от правителства и корпорации, пазар?

Политическият мит: „Екологите“ бяха началото на българския преход (1989 г.). Въпрос: Над 10% от българската гора е унищожена. Къде са днес екологите? Пазарната ни икономика е „функционираща“. Въпрос: А има ли нефункционираща пазарна икономика?

И ето моето малко заключение. Съвременният човек е разкъсан между Сцилата на митологията и Харибдата на рационалното – митовете са отричани, митичното е изхвърлено на теория, но модерният човек (който

вече е дори постпостмодерен) в началото на XXI век живее изключително в и чрез митове. Те са движещата сила на икономиката, политиката, науката, секса... Животът на Homo sapiens е построен и управляван основно с митове. Но това трябва да бъде и е съзнателно скрито под маската на най-различни „рационални“ аргументи... А най-важният мит е: Мит няма!

Вие сте в управата на Асоциацията за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“. Къде поставяте акцентите в работата си от последните години и какво предстои?

Преди точно 20 г., през есента на галечната 1991 г., една голяма група колеги, съмишленици и приятели, тогава бяхме кой аспирант (сега им казват докторант), кой студент, основахме Асоциацията за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“ – сдружение на свободни изследователи, неподвластно на политика, конюнктура, финансов натиск и пр. Като нейната цел беше, и до днес е, да осъществява научни изследвания за българския народ в контекста на етнокултурните, верските, езиковите, социално-икономическите процеси в Евразийския регион от древността до наши дни. А основният акцент е поставен върху изучаването на фолклорните тра-

диции на българите, българската антропология, етнология и език. И мога да кажа, че в годините не сме изменили на идеите, които определихме преди двадесет години. Вече има над петнадесет дисертации и пет доцентури, които се случиха благодарение и на нашата общност. Провели сме над 110 теренни етнологички експедиции в 52 селища на България и Албания. Архивът ни е от около 35 000 стр. И голяма част от нашите изследвания са публикувани в нашите годишници, които са със свободен достъп в Интернет на www.ongal.net. Всяко година организираме по две големи събития – Пролетни четения в Русе, те са тематични, реализират се съвместно с РИМ – Русе и Есенни Царшишманови дни (международен научен симпозиум и фестивал на културноисторическия филм) в Самоков, реализирани с ГИМ – Самоков и община Самоков. А докладите от тези събития след това се публикуват в Годишниците на Асоциация Онгъл. Продължаваме да се борим за научна коректност и вярност към научната истина. Защото се нагледахме през годините на платени изследователи, които ловко подменят истината с разни сурогати... А нашият научен живот през годините никак не е бил и не е лесен, но Бог е милостив! Има ни и ще ни има. А гали сме на прав път, тези след нас ще преценяват. ■